

УДК 347.51

DOI: 10.31359/2411-5584-2020-43-4-118

Б. П. КАРНАУХ

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права № 1
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: karnaukh.bogdan@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1968-3051>

АПОРІЯ «ЯКБИ НЕ»¹

Стаття присвячена аналізу тесту «якби не», який використовується в деліктному праві для встановлення наявності причинного зв'язку між діями відповідача і шкодою, якої зазнав позивач. Автор перевіряє концептуальну аналітичну придатність цього тесту шляхом застосування методів формальної логіки. Обґрунтовується думка про те, що тест «якби не» є дієвим аналітичним прийомом, що адекватно визначає причинність у переважній більшості справ.

Ключові слова: причинний зв'язок, необхідна умова, достатня умова, деліктне право, тест «якби не».

Постановка проблеми. Сутність аналітичного прийому, який називають тестом «якби не» (в континентальній правовій традиції відомого також як *conditio sine qua non*), напрочуд проста: для того, аби встановити, чи є *p* причиною *q*, необхідно відповісти на питання, чи мало б місце *q*, якби не *p*. Якщо відповідь ствердна, то причинного зв'язку немає, і навпаки [1, с. 110]. Відповідно до усталеної точки зору цей тест здатен адекватно вирішити проблему причинного зв'язку в переважній більшості деліктних справ [2, с. 383; 3, с. 157, 159; 4, с. 1016; 5, с. 243; 6, с. 16; 7, с. 1775], за винятком лише випадків так званої надлишкової причинності [7, с. 1775–1781; 8; 9; 10; 11,

¹ © Карнаух Б. П., 2020. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

с. 433, 435, 441, 444] і нез'ясовної причинності [12–15]. Проте в нещодавньому номері Гарвардського юридичного журналу була надрукована замітка «Переосмислення дійсної причинності в деліктному праві» [16], де автор пропонує інтригуючий хід міркувань, який по праву заслуговує називатись апорією: автор застосовує тест «якби не» до обставин гіпотетичної справи таким чином, що його міркування видаються логічно бездоганними, але при цьому в остаточному підсумку ці міркування приводять до абсурдного висновку. Цей факт автор розглядає як аргумент, що ставить під сумнів принципову спроможність тесту «якби не» до адекватного розв'язання проблеми причинності. Утім, на наше переконання, ретельний аналіз запропонованих у замітці міркувань доводить, що насправді не все так погано із тестом «якби не».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі причинного зв'язку в англійській літературі присвячено чимало публікацій. Серед них особливо слід відзначити роботи Г. Гарта (H. L. A. Hart) і Т. Оноре (T. Honore) [1; 2], Дж. Степлтон (J. Stapleton) [11; 17], Р. Райта (R. W. Wright) [7; 18; 19], С. Стіла (S. Steel) [5; 6], Р. Кітона (R. E. Keeton) [20], А. Бехта (A. C. Becht) і Ф. Міллера (F. W. Miller) [21] та ін. Разом із тим проблема, порушена в Замітці, наразі ще не резонувала у фаховій літературі і не дістала ретельного аналізу, на який вона заслуговує.

Формулювання цілей. Мета цієї статті – за допомогою формальної логіки перевірити аналітичну придатність тесту «якби не», використовуючи при цьому гіпотетичну фабулу, наведену автором Замітки «Переосмислення дійсної причинності в деліктному праві». Для цього спершу буде проаналізовано принцип роботи тесту «якби не» з точки зору формальної логіки, а потім буде запропоновано ретельний розбір апорії, описаної в Замітці.

Виклад основного матеріалу. Принцип роботи тесту. Згідно з тестом «якби не», щоб установити причинний зв'язок, потрібно порівняти, що сталося (в реальному світі, S), із тим, що сталося би, *якби не* певна обставина, тобто з тим, що сталося би в гіпотетичному світі (S'), який точно такий же, як і реальний світ, за винятком однієї вилученої обставини [16, с. 2168; 11, с. 433, 435, 441, 444]. Припустімо, що для реального світу S , де стався наїзд на пішохода (q), властивий набір таких обставин: знаходження пішохода в певному місці в певний час (c_1), рух автомобіля в певному місці в певний час (c_2), перевищення швидкості водієм (c_3), певна швидкість реакції водія (c_4), певний коефіцієнт зчеплення із дорожнім полотном (c_5) і ще безліч інших обставин. Таким чином,

$$S = \{c_1, c_2, c_3, c_4, c_5 \dots c_n\}.$$

Щоб установити, чи було перевищення швидкості (c_3) причиною наїзду (q), ми моделюємо гіпотетичний світ S' , який відрізняється від реального

тільки тим, що в ньому водій не перевищував швидкість, натомість усі решта обставин залишаються такими ж. Тобто:

$$S \setminus S' = \{c_3\}, \text{ або } S' = \{c_1, c_2, c_4, c_5 \dots c_n\}.$$

Далі, використовуючи закони природничих наук (механіки, фізики, хімії, біології тощо), ми (в разі потреби – залучаючи експерта) прогнозуємо, що сталося б у гіпотетичному світі S' за наявності обставин $\{c_1, c_2, c_3, c_4, c_5 \dots c_n\}$, але не c_3 . Якщо за такого набору обставин наїзд на пішохода не стався б ($\sim q$), то це означає, що вилучена нами обставина c_3 була *необхідною* для настання відповідного наслідку (див. таблицю).

S	S'
$\{c_1, c_2, c_3, c_4, c_5 \dots c_n\}$	$\{c_1, c_2, c_4, c_5 \dots c_n\}$
q	$\sim q$

І навпаки, якщо в гіпотетичному світі наїзд би все одно стався, то, значить, вилучена обставина не була *необхідною*. Так, наприклад, серед обставин реального світу може бути, скажімо, те, що президентом країни є особа чоловічої статі (позначимо цю обставину c_y). У моделі гіпотетичного світу S'' де $S \setminus S'' = \{c_y\}$ закони фізики, механіки, хімії тощо вказують на те, що наїзд би все одно мав місце, а отже, стать президента (c_y) не є *необхідною умовою* наїзду (q).

S	S''
$\{c_1, c_2, c_3, c_4, c_5 \dots c_n\}$	$\{c_1, c_2, c_4, c_5 \dots c_n\} \setminus c_y$
q	q

Таким чином, тест «якби не» постулює причинність через поняття *необхідної умови* [7, с. 1775; 17, с. 473]. Власне, латинська назва тесту, – *conditio sine qua non*, – прямо на це вказує. Необхідну умову можна визначити так: деяке c є *необхідною умовою* q , якщо не може бути такого, щоб q мало місце за відсутності c , тобто

$$\sim(q \wedge \sim c).$$

Проте наявність c ще не означає, що матиме місце також і q , тобто

$$c \wedge (q \vee \sim q).$$

Іншими словами, самої лише наявності c *не достатньо* для того, аби мало місце q . Це добре видно і в наведеному прикладі: самого тільки перевищення швидкості (c_3) *не достатньо* для того, щоб відбувся наїзд на пішохода (q) –

для цього потрібна наявність також інших обставин реального світу S , серед яких, насамперед – присутність пішохода у відповідному місці (c). Достатню умову можна визначити так: c є достатньою умовою q , якщо кожного разу, коли має місце c , має місце також і q , тобто:

$$c \rightarrow q.$$

Імплікація ($\rightarrow$) хибна лише в тому випадку, коли антецедент (c) істинний, а консеквент (q) хибний. В цілому таблиця істинності імплікації наочно демонструє поняття достатньої умови:

c	q	$c \rightarrow q$
1	0	0
1	1	1

Проте з точки зору класичної логіки вислів $c \rightarrow q$ («якщо c , то q ») демонструє не тільки достатню умову, але й необхідну умову одночасно: вважається, що у цьому вислові c є достатньою умовою для q , а q , у свою чергу, є необхідною умовою для c . Це називають принципом дзеркальної взаємності необхідної та достатньої умов [22]. Однак слід мати на увазі, що будь-якій природній мові (українській, англійській, французькій тощо) властива багатозначність. Умовна конструкція «якщо ..., то ...» (англ. – «if») у природній мові вживається на позначення різноманітних відношень між твердженнями і подіями. Логічна формула $c \rightarrow q$ не здатна передати усіх можливих значень умовного звороту природної мови. Візьмімо, до прикладу, два таких речення:

(і) Якщо чотирикутник є квадратом, то в нього протилежні сторони паралельні.

(іі) Якщо Іван виграє марафон, то ми будемо святкувати¹.

У реченні (і) принцип дзеркальної взаємності спрацьовує бездоганно. Щоб певний чотирикутник вважався квадратом, його протилежні сторони мають бути попарно паралельними. Тобто паралельність протилежних сторін (консеквент) – *необхідна умова* буття квадратом (антецедент). Утім самої лише паралельності протилежних сторін не достатньо (крім того, усі сторони мають бути рівними, і всі внутрішні кути мають бути по 90°). З другого боку, буття чотирикутника квадратом (антецедент) *достатньо* (і навіть більш, ніж достатньо) для того, щоб його протилежні сторони були паралельними (консеквент), адже не може бути такого, щоб чотирикутник був квадратом і при цьому його протилежні сторони не були б паралельними.

¹ Речення (іі) див.: [23, с. 317].

Якщо застосувати до речення (i) тест «якби не», отримаємо: якби протилежні сторони цього чотирикутника не були паралельними, то він би не був квадратом. Оскільки таке твердження має сенс, то не видається безглуздим стверджувати, що паралельність протилежних сторін *є причиною* (однією із причин) *того, що чотирикутник є квадратом*.

Проте аналогічна операція аж ніяк не спрацьовує із реченням (ii): хоча перемога Івана *є достатньою умовою* для нашого святкування, однак не можна сказати, що *якби ми не святкували*, то Іван не виграв би марафон. Це речення виглядає ще більш абсурдно, якщо додати до нього означення часу: якби ми сьогодні не святкували, то Іван учора не виграв би марафон. Тобто наше святкування не є причиною перемоги Івана. Хоча б тому, що наслідок не може в часі передувати причині. Таким чином, у даному випадку принцип дзеркальної взаємності не спрацьовує: антецедент є достатньою умовою консеквента, але консеквент не є необхідною умовою антецедента.

Це пов'язано з тим, що класична логіка оперує не подіями реального світу як такими, а висловлюваннями, які можуть набувати значень «істинно» або «хибно». Тому речення (ii) більш точно було б передати так:

Якщо твердження «Іван виграв марафон» є істинним, то твердження «Ми будемо святкувати» також є істинним.

За такої інтерпретації істинність твердження «Ми будемо святкувати» насправді є необхідною умовою істинності твердження «Іван виграв марафон», бо не може бути такого, щоб твердження «Іван виграв марафон» було істинним і твердження «Ми будемо святкувати» було хибним. Отже, якщо ми сьогодні насправді святкуємо, то це *не причина, чому* Іван виграв, *а причина думати, що* Іван виграв.

Таким чином, важливо розуміти, що те, що засобами формальної логіки позначається як консеквент у формулі імплікації, насправді, у природній мові, може вказувати на дві різні речі – *причину чому* (речі такі, якими вони є), або *причину думати* (що речі є такими, а не іншими) [22].

Важлива відмінність між реченням (i) і реченням (ii) також у тому, що в першому йдеться про абстрактне поняття квадрата, про твердження істинність або хибність яких не залежить від моменту часу, в який ми про них говоримо і оцінюємо їхню істинність/хибність; натомість у другому реченні йдеться про факти, які мають або не мають місця в реальному просторі й часі, а це означає, що істинність тверджень про ці факти залежить від часу, у який висловлюється це твердження. Фактор часу у виразі $c \rightarrow q$ залишається поза увагою класичної логіки.

Розбір апорії. Означена неконгруентність між висловлюванням «якщо c , то q » у природній мові і його відповідником $c \rightarrow q$ у класичній логіці подеколи призводить до апорій, котрі можуть бути позиціоновані як докази непридатності тесту «якби не». Одна із таких апорій наводиться в Гарвардському юридичному журналі:

«Уявімо, що Джей не здатен водити обережно, якщо вранці не зробить кави. Уявімо далі, що Джей забув зробити каву того ранку, коли він через необережність скоїв наїзд на Міртл. Звідси слідує, що якби Джей водив обережно, то [це б означало, що]¹ він того ранку не забув зробити кави (позаяк він не здатен водити обережно, якщо він забув вранці зробити кави); виходить, його необережне водіння згідно з тестом «якби не» є причиною того, що вранці він не зробив кави. Припустімо далі, що сусід Джея, Нік, зробив каву пізніше того ж дня, що Нік робить тільки в тому випадку, коли Джей забув зробити кави вранці. Отож, виходить, що Нік не робив би кави пізніше того ж дня, якби Джей не скоїв необережний наїзд на Міртл (позаяк, якби Джей не скоїв необережний наїзд на Міртл, то [це б означало, що] Джей того ранку не забув зробити кави); необережне водіння Джея згідно з тестом «якби не» є причиною того, що Нік зробив каву пізніше того ж дня» [16, с. 2169–2170].

У цій апорії наводиться два парадоксальних висновки. Перший: необережне водіння Джея є причиною події, яка сталася раніше, а саме – того, що вранці він не зробив кави. Другий: необережне водіння Джея є причиною події, яка сталася пізніше, але ніяк не пов'язана із необережним водінням, а саме – причиною того, що каву довелося зробити Нікові.

Щодо першого висновку. Розгляньмо засновок, на підставі якого в замітці зроблено перший висновок. «Якщо Джей вранці не зробив кави, то він не здатен водити обережно». На перший погляд може здатися, що ми маємо справу із висловлюванням типу $c \rightarrow q$, а, отже, консеквент («не здатен водити обережно») є необхідною умовою антецеденту, а отже, згідно з тестом «якби не», консеквент є причиною антецеденту.

Однак, зауважимо, що у висловлюванні «якщо Джей вранці не зробив кави, то він не здатен водити обережно» і антецедент, і консеквент містять заперечення, а це означає, що насправді це висловлювання має бути записано не як $c \rightarrow q$, а як

¹ В українському перекладі ми вимушені додати цей зворот («це б означало, що»), і тим самим частково вже зняти парадокс ситуації, оскільки в іншому разі переклад стає абсурдним. Однак в оригінальному, англійському варіанті цього натяку на «причину думати», а не «причину, чому», немає, адже умова в цілому передається через звичайний прислівник «if». В оригіналі: «It follows that, if Jay had driven nonnegligently, he would have remembered to make coffee in the morning».

$$\sim c \rightarrow \sim q,$$

де c – Джей вранці зробив каву, а q – Джей здатен водити обережно. Таке висловлювання є контрпозитивною імплікацією [22], що означає, що воно еквівалентно $q \rightarrow c$, тобто

$$(\sim c \rightarrow \sim q) \Leftrightarrow (q \rightarrow c).$$

Таким чином, насправді в умові задачі закладено протилежну імплікацію: «Якщо Джей здатен водити обережно, то він зробив вранці каву». Це той випадок, коли від перестановки змінних, змінюється результат. Адже в такому висловлюванні консеквентом є «Джей зробив вранці каву», і оскільки саме консеквент вказує на необхідну умову, то правильне застосування тесту «якби не» до цієї фабули вказує саме на те, що зроблена або незроблена вранці кава є причиною необережного водіння, а не навпаки (див. таблицю).

	$c \rightarrow q$	$q \rightarrow c$
Джей вранці зробив каву (c)	Ранкова кава є <i>достатньою</i> умовою обережного водіння	Ранкова кава є <i>необхідною</i> умовою обережного водіння
Джей здатен водити обережно (q)	Обережне водіння є <i>необхідною</i> умовою ранкової кави	Обережне водіння є <i>достатньою</i> умовою ранкової кави

Отже, коректне застосування тесту «якби не» до цієї фабули дає результат, який адекватно відображає дійсний стан речей і дає змогу правильно визначити напрямок причинного зв'язку. Дійсно, для того щоб добре водити авто, Джей мусить випити ранкової кави, проте сам лише факт того, що він випив кави, не достатній для того, щоб він міг добре водити, оскільки мають справджуватися ще деякі інші умови, як, наприклад, те, що він повинен в принципі володіти навичками керування автомобілем, бути при тямі, не мати фізичних травм, котрі би перешкоджали йому тримати кермо чи тиснути на педалі тощо. Тобто висновок про те, що випита кава є необхідною умовою, а, отже, згідно з тестом «якби не», – причиною (однією із причин) уважного водіння, є цілком природним. У свою чергу, обережне водіння Джея є *достатньою причиною вважати*, що Джей вранці зробив каву, адже не може бути такого, щоб Джей водив обережно, коли не збадьорився вранці тонізуючим напоєм.

Стосовно другого висновку – «необережне водіння Джея є причиною того, що каву довелося зробити Нікові» – у замітці вказується, що допустимість такого висновку є навіть більш серйозною хибістю тесту «якби не», оскільки

цей висновок не дається легко спростувати пославшись на аксіому про те, що причина має в часі передувати наслідку, позаяк необережне водіння Джей в часі дійсно передувало заварюванню кави Ніком [16, с. 2170] (напевне, слід думати, що Джей прокинувся вранці і по дорозі на роботу скоїв ДТП, а Нік, за своїм звичаєм, прокинувшись по обіді, виявив, що кави немає і був вимушений її зробити сам). Для того, щоб перевірити другий парадоксальний висновок, маємо ввести ще одну змінну – p на позначення тієї обставини, що «Нік зробив каву пізніше того ж дня». Далі слід визначити, яке співвідношення між p «Нік зробив каву пізніше того ж дня» і c «Джей зробив каву вранці». В умові фабули вказується, що Нік робить каву тільки в тому випадку, якщо каву вранці не зробить Джей. Це означає, що не-заварювання ранкової кави Джей є необхідною умовою заварювання обідньої кави Ніком. У свою чергу, заварювання обідньої кави Ніком є достатньою умовою вважати, що Джей не заварював ранкової кави. Формулою це виражається так:

$$p \rightarrow \sim c,$$

де p – «Нік зробив каву пізніше того ж дня», а c – «Джей зробив каву вранці». Тепер поєднаємо це висловлювання із висловлюванням, яке ми отримали раніше ($q \rightarrow c$) («Якщо Джей здатен водити обережно, то він зробив вранці каву»):

$$(q \rightarrow c) \wedge (p \rightarrow \sim c).$$

Із цієї кон'юнкції цих двох висловлювань випливає важливий висновок:

$$((q \rightarrow c) \wedge (p \rightarrow \sim c)) \rightarrow (q \rightarrow \sim p).$$

Це означає, що правильний логічний аналіз фабули приводить нас до висновку, що

$$q \rightarrow \sim p.$$

У цьому виразі консеквентом є ($\sim p$). Оскільки саме консеквент вказує на необхідну умову, то це, згідно з тестом «якби не» повинно було б означати, що не-заварювання обідньої кави Ніком ($\sim p$) є причиною Джейєвого обережного водіння (q), яке мало місце вранці. Однак це саме той вид помилки, який легко відкинути посиланням на аксіому, що причина в часі передує наслідкові. Однак точна інтерпретація виразу насправді така:

«Істинність твердження “Джей водив обережно вранці” є достатньою умовою для висновку про хибність твердження “Нік заварював каву пізніше того ж дня”; хибність твердження “Нік заварював каву пізніше того ж дня” є необхідною умовою істинності твердження “Джей водив обережно вранці”».

Утім, напевне, найбільш природний спосіб точно подати відповідну думку, це сказати так: «Те, що Нік в обід не заварював кави є *причиною думати*, що Джей вранці водив обережно». Щось подібне цілком міг би сказати Шерлок Голмс.

Висновки. Розгадка апорії, описаної в Замітці, криється в тому, що причинний зв'язок має онтологічну природу, а тест, за допомогою якого ми перевіряємо наявність причинного зв'язку – має лінгвістичну природу: по суті він зводиться до запитання «Чи сталося б *q*, якби не сталося *p* ?». Із цього запитання слідує, що причина – це те, що є необхідним для настання наслідку. Прагнення зрозуміти поняття необхідності приводить до класичної логіки, яка протиставляє поняття необхідних і достатніх умов і пояснює обидва через операцію імплікації. Однак імплікація, яка зазвичай передається через умовний зворот «якщо ..., то ...», насправді не віддає усіх можливих значень, які має цей зворот у природній мові. У природній мові ми можемо ставити не перше місце як антецедент («Якщо Джей водить обережно, то [значить] вранці він випив кави), так і консеквент («Якщо вранці Джей випив кави, то він здатен водити обережно»). (Зауважимо, що більш природним є саме другий варіант, коли консеквент стоїть на першому місці). Це призводить до того, що в одних випадках ідеться про *причину чому* (світ є таким, а не інакшим), а в інших – про *причину думати* (що світ є таким, а не інакшим). Коли ці два аспекти не розмежовуються – це може призвести до парадоксальних висновків.

Крім того, класична логіка має справу із висловлюваннями, тобто лінгвістичними структурами, які можуть набувати значень «істинно» або «хибно». При цьому фактор часу нехтується: висловлювання не може набувати значення «сьогодні хибно», а «завтра істинно». Узяти, наприклад, висловлювання «Завтра буде дощ»: ми не можемо оцінити його істинність або хибність (сьогодні). Якщо у висловлюванні йдеться про якусь подію в реальному просторі й часі, то оцінити істинність або хибність такого висловлювання ми зможемо тільки після того, як ця подія настане або не настане у відповідному просторі й часі. З точки зору класичної логіки усі події, про які йдеться у висловлюваннях, фактично розглядаються як такі, що були або не були у минулому (оскільки тільки так висловлювання про ці події можуть бути істинними або хибними). І це є другою причиною парадоксів, які можуть виникати при застосуванні тесту «якби не». Однак, на щастя, ці парадокси навряд чи загрожують помилками в судовій практиці, адже несумісні з реальністю висновки легко спростувати, встановивши такий

запобіжник: тестом «якби не» можуть перевірятися тільки події, які в часі передували наслідкові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Hart H. L. A., Honore, T. *Causation in the Law*. 2d ed. Oxford: Oxford University Press, 1985. 596 p.
2. Honore T. Necessary and Sufficient Conditions in Tort Law. *Philosophical Foundations of Tort Law* / Edited by D. G. Owen. Oxford: Oxford University Press, 1995. Pp. 363–385.
3. Knutsen E. S. Clarifying Causation in Tort. *Dalhousie Law Journal*. 2010. № 33. Pp. 153–190.
4. McInnes M. Causation in Tort Law: Back to Basics at the Supreme Court of Canada. *Alberta Law Review*. 1996. № 35. Pp. 1013–1034.
5. Steel S. Causation in English Tort Law: Still Wrong after all These Years. *University of Queensland Law Journal*. 2012. № 31. Pp. 243–264.
6. Steel S. *Proof of Causation in Tort Law (Cambridge Studies in International and Comparative Law)*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 429 p. DOI:10.1017/CBO9781107273689
7. Wright R. W. Causation in Tort Law. *California Law Review*. 1985. № 73. Pp. 1735–1828.
8. Coady D. Testing for Causation in Tort Law. *Australian Journal of Legal Philosophy*. 2002. № 27. Pp. 83–95.
9. Plakokefalos I. Causation in the Law of State Responsibility and the Problem of Overdetermination: In Search of Clarity. *European Journal of International Law*. 2015. № 26. Pp. 471–492.
10. Schaffer J. Overdetermining Causes. *Philosophical Studies*. 2003. № 114. Pp. 23–45.
11. Stapleton J. Choosing What We Mean by 'Causation' in the Law. *Missouri Law Review*. 2008. № 73. Pp. 433–480.
12. *Uncertain Causation in Tort Law* / Edited by M. Martín-Casals, D. Papayannis. Cambridge: Cambridge University Press, 2015. 343 pp. DOI:10.1017/CBO9781316414774.
13. Oliphant K. Uncertain Factual Causation in the Third Restatement: Some Comparative Notes. *William Mitchell Law Review*. 2011. № 37 (3). Pp. 1599–1632.
14. Stein A., Porat A. *Tort Liability Under Uncertainty*. Oxford: Oxford University Press, 2001. xii, 206 and (Index), 8 pp.
15. Steel S., Ibbetson D. More Grief on Uncertain Causation in Tort. *Cambridge Law Journal*. 2011. № 70. Pp. 451–468.
16. Note. Rethinking Actual Causation In Tort Law. *Harvard Law Review*. 2017. № 130. Pp. 2163–2182.
17. Stapleton J. Factual Causation. *Federal Law Review*. 2010. № 38. Pp. 467–484.
18. Wright R. W. Causation, Responsibility, Risk, Probability, Naked Statistics, and Proof: Pruning the Bramble Bush by Clarifying the Concepts. *Iowa Law Review*. 1988. № 73. Pp. 1001–1077.

19. Wright R. W. The NESS Account of Natural Causation: A Response to Criticisms. *Perspectives on Causation* / Edited by R. Goldberg. Hart Publishing, 2011. Pp. 285–322.
20. Keeton R. E. Legal Cause in the Law of Torts. Ohio State University Press, 1963.
21. Becht A. C., Miller F. W. The test of factual causation in negligence and strict liability cases. Washington University, 1961.
22. Brennan A. Necessary and Sufficient Conditions. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* / Edited by E. N. Zalta. URL: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/necessary-sufficient/> (дата звернення: 05.08.2020).
23. McCawley J. Everything that Linguists have Always Wanted to Know about Logic But Were Ashamed to Ask. Chicago: The University of Chicago Press, 1993. 508 pp.

REFERENCES

1. Hart, H. L. A., & Honore, T. (1985). *Causation in the Law*. 2d ed. Oxford University Press.
2. Honore, T. (1995). Necessary and Sufficient Conditions in Tort Law. In David G. Owen (Ed.), *Philosophical Foundations of Tort Law*. Oxford University Press.
3. Knutsen, E. S. (2010). Clarifying Causation in Tort. *Dalhousie Law Journal*, 33, 153–190.
4. McInnes, M. (1996). Causation in Tort Law: Back to Basics at the Supreme Court of Canada. *Alberta Law Review*, 35, 1013–1034.
5. Steel, S. (2012). Causation in English Tort Law: Still Wrong after all These Years. *University of Queensland Law Journal*, 31, 243–264.
6. Steel, S. (2015). *Proof of Causation in Tort Law* (Cambridge Studies in International and Comparative Law). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781107273689
7. Wright, R. W. (1985). Causation in Tort Law. *California Law Review*, 73, 1735–1828.
8. Coady, D. (2002). Testing for Causation in Tort Law. *Australian Journal of Legal Philosophy*, 27, 83–95.
9. Plakokefalos, I. (2015). Causation in the Law of State Responsibility and the Problem of Overdetermination: In Search of Clarity. *European Journal of International Law*, 26, 471–492.
10. Schaffer, J. (2003). Overdetermining Causes. *Philosophical Studies*, 114, 23–45.
11. Stapleton, J. (2008). Choosing What We Mean by 'Causation' in the Law. *Missouri Law Review*, 73, 433–480.
12. Martín-Casals, M., & Papayannis, D. (Eds.). (2015). *Uncertain Causation in Tort Law*. Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781316414774
13. Oliphant, K. (2011). Uncertain Factual Causation in the Third Restatement: Some Comparative Notes. *William Mitchell Law Review*, 37 (3), 1599–1632.
14. Stein, A., & Porat, A. (2001). *Tort Liability Under Uncertainty*. Oxford: Oxford University Press.
15. Steel, S., & Ibbetson, D. (2011). More Grief on Uncertain Causation in Tort. *Cambridge Law Journal*, 70, 451–468.
16. Notes. (2017). Rethinking Actual Causation In Tort Law. *Harvard Law Review*, 130, 2163–2182.

17. Stapleton, J. (2010). Factual Causation. *Federal Law Review*, 38, 467–484.
18. Wright, R. W. (1988). Causation, Responsibility, Risk, Probability, Naked Statistics, and Proof: Pruning the Bramble Bush by Clarifying the Concepts. *Iowa Law Review*, 73, 1001–1077.
19. Wright, R. W. (2011). The NESS Account of Natural Causation: A Response to Criticisms. In Goldberg, R. (Ed.), *Perspectives on Causation*, 285–322.
20. Keeton, R. E. (1963). *Legal Cause in the Law of Torts*. Ohio State University Press.
21. Becht, A. C. & Miller, F. W. (1961). *The test of factual causation in negligence and strict liability cases*. Washington University.
22. Brennan, A. (2017). Necessary and Sufficient Conditions. In Zalta, E. N. (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/necessary-sufficient/>.
23. McCawley, J. (1993). *Everything that Linguists have Always Wanted to Know about Logic But Were Ashamed to Ask*. Chicago: The University of Chicago Press.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2020 р.

Стаття пройшла рецензування 23.10.2020 р.

Стаття рекомендована до опублікування 20.11.2020 р.

Б. П. КАРНАУХ

кандидат юридических наук, доцент кафедри громадянського права № 1 Національного юридического університету імені Ярослава Мудрого, Україна, г. Харків

АПОРИЯ «ЕСЛИ БЫ НЕ»

Статья посвящена анализу теста «если бы не», который используется в деликтном праве для установления наличия причинной связи между действиями ответчика и ущербом, причиненным истцу. Автор проверяет концептуальную аналитическую пригодность этого теста путем применения методов формальной логики. Обосновывается, что тест «если бы не» является действенным аналитическим приемом, способным адекватно определять причинность в подавляющем большинстве дел.

Ключевые слова: причинная связь; необходимое условие; достаточное условие; деликтное право; тест «если бы не».

B. P. KARNAUKH

PhD in Law, Associate professor at the Department of Civil Law No. 1, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

THE «BUT FOR» APORIA

Under the dominant view the but-for test is a workable tool for deciding on causation in most of the tort cases (except for the cases of overdetermination and uncertain causation). Though, in a thought-provoking note «Rethinking Actual Causation in Tort Law» an

anonymous author propounds an intriguing chain of thoughts which we dare to call an aporia: the author applies the but-for test to a hypothetical case in what seems a perfectly logical way but the nonsense result is obtained. This result is deemed as an evidence of the but-for test deficiency. However, we believe, the aporia being scrutinized from the standpoint of formal logic proves it is all not that bad with the but-for test.

The key to resolving the aporia is the acknowledgement that causation is an ontological phenomenon, while the but-for test is logical phenomenon. The but-for test if of linguistic nature, it is in fact a question sentence «Would *q* have happened, but for *p*?». This question implies that a cause is a factor which is necessary for the result. Further, pursuit for clarification of the necessity concept leads to the classical logic theory which contrasts necessary condition with sufficient condition and explains both via the implication binary operator. However, implication, which is usually worded as if-clause, in fact does not convey all the different meanings if-clause has in natural language. If-clause sometimes designates the reason why (things are the way they are) and sometimes the reason to think (things are the way they are). Confusion of these two meanings can entail paradoxical inferences.

Secondly, classical logic deals with statements, i. e. linguistic structures, that can be either «true» or «false». The factor of time is disregarded: a statement cannot be «false today» and «true tomorrow». So, if the statement pertains to some event in the real time and space, we will be able to assess whether it is true or false only after the said event will have or will not have happened in the particular time and space. But from the perspective of classic logic all the events mentioned in statements are seen as though they pertain to the past (because only in this case the statements about them can be assessed as either true or false). And that is the second reason for paradoxical inferences produced by the but-for test. Fortunately, this type inferences hardly afflict judicial practice since they can easily be dismissed by setting a cutout rule: the but-for test is applied only to factors that precede the consequence.

Short Abstract for an article

Abstract. The article is devoted to the analysis of the but-for test, which is used in tort law to establish the existence of a causal link between the actions of the defendant and the damage suffered by the plaintiff. The author scrutinizes the conceptual analytical suitability of the test by applying the methods of formal logic. The author substantiates the opinion that the but-for test is an effective analytical technique that adequately determines causality in the vast majority of cases.

Key words: causation; necessary condition; sufficient condition; tort law; but-for test.

Article details:

Received: 28 September 2020

Revised: 23 October 2020

Accepted: 20 November 2020

Рекомендоване цитування: Карнаух Б. П. Апорія «якби не». *Економічна теорія та право*. 2020. № 4 (43). С. 118–131. DOI: 10.31359/2411-5584-2020-43-4-118.

Suggested Citation: Karnaukh, B. P. (2020). Aporiia «iakby ne» [The «but for» aporia]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 4 (43), 118–131. DOI: 10.31359/2411-5584-2020-43-4-118.